

העותרים :

1. גרשום גורנברג

2. האגודה לזכויות האזרח בישראל

ע"י ב"כ עוה"ד אבנר פינצ'וק ו/או דן יקיר ו/או דנה אלכסנדר ו/או מיכל פינצ'וק ו/או עאוני בנא ו/או לילה מרגלית ו/או באנה שגרי-בדארנה ו/או שרון אברהם-ויס ו/או לימור יהודה ו/או סוניה בולוס ו/או עודד פלר ו/או טלי ניר ו/או נסראת דקואר ו/או גיל גן מור

מהאגודה לזכויות האזרח בישראל

רחוב נחלת בנימין 75, תל אביב 65154

טל': 03-5608185, פקס: 03-5608165

- נ ג ד -

המשיבה :

1. הממונה על ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון

2. הוועדה לאישור חוקרים מורשים בארכיון

צה"ל ומערכת הביטחון

3. ראש הממשלה

ע"י ב"כ מפרקליטות המדינה

תגובה להודעה המשלימה מטעם המשיבים

בהתאם להחלטת בית המשפט הנכבד מיום 18.4.2007 מתכבדים העותרים להגיב על הודעת המשיבים, ולפרט "אלו נושאים התייתרו, ומה נותר לדין".

הנסיבות שהובילו להגשת העתירה ומטרותיה

1. העותר 1 (להלן: "העותר") הוא חוקר ועיתונאי. בשנים האחרונות ערך העותר מחקר על ראשית ההתיישבות היהודית בשטחים בשנים 1967-1977 לקראת פרסומו של ספר בנושא זה. המשיבים 1 ו-2 (להלן: "המשיבים") הם המנהלים של אותו חלק מגנזך המדינה המתקרא "ארכיון צה"ל", ואשר מתנהל כיחידה עצמאית ונפרדת מהגנזך בלא שיהיה לכך עיגון בדין (לעניין זה ראו גם תיק תלוי ועומד: בג"צ 4081/07 ידיעות אחרונות נ' גנזך המדינה).

2. כחלק מהמחקר שערך, פנה העותר אל המשיבים בחדש ספטמבר 2003 וביקש לעיין בחומר ארכיוני בנושא מחקרו. המשיבים הודיעו לעותר, שהחומר המבוקש סגור לעיון למשך 50 שנה, וכי הדרך היחידה שבה יוכל לנסות ולעיין בו היא לבקש מהם מעמד של "חוקר מורשה". המשיבים לא הציגו בפני העותר קטלוג ודרשו ממנו לתאר בבקשתו את נושאי המחקר שלו על מנת שהם יחליטו באילו תיקים כדאי לו לעיין. בקשות העותר לקבל מעמד של "חוקר מורשה" נדחו מספר פעמים על ידי המשיבים, הגם שעל פי עצתם הוא צמצם ומיקד אותן שוב ושוב אך לשווא.
3. הסירובים החוזרים ונשנים בהם נתקל העותר, הם חלק ממערכת נורמות ופרקטיקות ביורוקרטיביות, שרובן חסרות תוקף חוקי, וכולן פוגעות פגיעה בלתי מידתית בזכות החוקתית לחופש מידע. מזה שנים מצביעים גורמים בכירים במערכת הביטחון ומבקר המדינה על התנהלותם של המשיבים כתופעה מגונה, שמונעת מחקר חופשי, ומונעת מידע חשוב מהציבור.
4. בנסיבות אלו הגישו העותרים ביום 13.3.2005 את העתירה דנן, מתוך מטרה לאפשר לעותר גישה לחומר ארכיוני ולהשלים במועד את מחקרו, ולאפשר לו ולכל חוקר אחר שיחפוץ בכך בעתיד ליהנות מגישה למידע שמחזיקים המשיבים כפיקדון, ולנהל מחקר בהתאם לסטנדרטים מקובלים בחברה המכבדת את חופש המחקר ואת זכות הציבור לדעת.
5. לצורך כך התבקש בית המשפט הנכבד, בין היתר, להורות למשיבים לאפשר לעותר לעיין בכל מידע שנמצא בארכיון ונוגע למחקרו; לאפשר לעותר ולכל אדם אחר לעיין ברשימות מלאי ואינדקסים ולהחליט באילו תיקי ארכיון הם חפצים לעיין; לבטל את ההגבלות השרירותיות והגורפות לעיון בחומרי ארכיון בכלל, ובחומרים בנושאי חוץ וביטחון בפרט; לבטל את ההסדר המעוות של "חוקר מורשה"; ולפרסם את כל הקריטריונים שלפיהם מוגבלת או מוסדרת גישה לחומר הארכיוני שברשותם.
6. עתה, מקץ ארבע שנים, אחרי שהעבירו את העותר שבעת מדורי גהנום, מודיעים המשיבים, כי העותר יוכל לעיין רק בחלק מרשימת התיקים המצומצמת והראשונית שהגיש להם, וגם בתיקים אלה – לאחר שעברו "סריקה" והוצאה מהם כמחצית מהחומר שהיה בהם. בדיקת התיקים מעלה שגם נתון זה מטעה, וכי בפועל הוצאו מהתיקים מרבית המסמכים בעלי ערך מחקרי ורוב המסמכים שנותרו הם מסמכים בעלי ערך מועט, חלקם אף פורסם זה מכבר. בכך סבורים המשיבים, הם יצאו כדי חובתם ועל כן הם מבקשים למחוק את העתירה.

התפתחויות לאחר הגשת העתירה

7. בחודש אוגוסט 2005 – שנתיים לאחר שפנה לראשונה וחצי שנה לאחר שהגיש את העתירה דכאן - התקשרו מהארכיון אל העותר והודיעו לעותר שיוכל לעיין ברשימות מצאי של תיקים ולהזמין תיקים לעיון. זאת הגם שבהודעה שהגישו לבית המשפט הקדימו המשיבים והזהירו, ש"חומר חסוי רב מצוי בהם" ועל כן "הסיכוי שיינתן לעותר לעיין בתיקים עצמם, אינו גבוה" (סעיף 8 להודעה מיום 31.7.2005).
8. העותר ניגש לארכיון צה"ל ועבר על הרשימות שהוצגו בפניו. שמותיהם של תיקים ברשימות נמחק באופן שלא ניתן היה אפילו לקבל מושג קלוש על המצוי בהם. אמנם גם יתרת התיקים הוכתרו

בכותרות סתמיות, שהקשו לדעת מה תוכנם ואולם עובדה זו הטרידה את העותר פחות, שכן חוקר שמגיע לארכיון ראוי לשמו, מזמין ממילא מאות תיקים מתוך ידיעה שרק מקצתם יכול חומר רלבנטי למחקרו.

9. אלא שהמשיבים כבר הודיעו, שכל בקשה לעיון בתיק תצטרך להיבחן בנפרד, מלאכה שתארך זמן רב. על כן, החליט העותר לערוך רשימה מצומצמת של כמאתיים תיקים, שבהם ירצה לעיין. בשלב שני, בעצה אחת עם עורך דינו, קיצץ העותר עוד יותר. בהתאם לזאת פנה העותר ביום 26.9.2005 וביקש לעיין ב-55 תיקים.

בנוסף ביקש התובע לדעת את שמם ונושאים של התיקים ששמותיהם נמחקו מהרשימה

בקשת העותר וההתכתבות בעקבותיה בינו לבין משיבה 1 מצורפת ומסומנת ע/18.

ע/18

10. חלפו כשנה ומחצה שבמהלכם לא שמעו העותרים מהמשיבים האם יש בכוונתם לאפשר לעותר לעיין בתיקים שבהם ביקש לעיין.

בינתיים, בהתאם לחוזה שלו עם ההוצאה, נאלץ העותר להוציא את המהדורה הראשונה של ספרו בטרם עלה בידו לעיין בחומרים הארכיוניים שביקש לראות בארכיון צה"ל (Gershom Gorenberg, *The Accidental Empire: Israel and the Birth of the Settlements, 1967-1977* (Times Books).

11. רק במהלך קיץ 2007 סיימו המשיבים לבחון את בקשתו הצנועה של העותר. 14 מתוך 55 תיקים שביקש העותר, נמצאו חסויים לחלוטין, לרבות תיקים שנוגעים לוועדת החקירה בעניין גירוש הבדואים מפתחת רפיח, תיקים שהכילו את דברי שר הביטחון בישיבות הממשלה בשנים 1967-1969, יומני השר משה דיין, יומני המשרד של השר שמעון פרס, ותיק "היאחזויות בשטחים" אף הוא של השר פרס.

רשימה המפרטת את התיקים שנסגרו לחלוטין מצורפת ומסומנת ע/19.

ע/19

יתרת התיקים, אלו שלא נפסלו לחלוטין, עברו תהליך "חשיפה", במהלכו נפסל, לפי עדות המשיבים, כ-40% מהחומר שהיו גנוז בו (סעיף 2 להודעת המשיבים מיום 17.10.2007). כפי שנסביר בהמשך, בפועל היקף החומר שנפסל בתוך התיקים, שלא צונזרו לחלוטין, גדול הרבה יותר.

12. בחודשים האחרונים פקד העותר את הארכיון לשלושה ביקורים ממושכים והספיק לעיין בכ-17 תיקים מתוך 43 התיקים שלא נפסלו לחלוטין על ידי המשיבים. העותר מתכוון להמשיך ולבקר בארכיון על מנת להמשיך ולעיין בחומר שנחשף, בהתאם לצרכי עבודתו המחקרית והעיתונאית ובהתאם לתועלת שניתן יהיה להפיק מהחשיפה הסלקטיבית והמצומצמת של התיעוד.

13. בעת שהעותר פנה למשיבים לראשונה ובעת שהוגשה העתירה היה העותר בעיצומו של תהליך כתיבת ספר בנושא, פרויקט שהיה מוגבל בזמן ובתקציב. העותר פנה למשיבים מתוך הנחה, שיתאפשר לו להגיע לארכיון ולעיין בחומרים הדרושים לו בפרק זמן קצוב ובעבודה אינטנסיבית, כך שניתן יהיה לשלב את המידע שייאסף בכתיבת הספר.

אילולא סרבו המשיבים שוב ושוב לבקשות העותר, לו נמנעו מלנקוט בכל סחבת אפשרית ומעמידים לעיונו את התיקים בתוך פרק זמן סביר, כי אז ניתן היה לעשות כן.

עתה, לאחר שפורסמה המהדורה הראשונה של הספר, ממשיך העותר לחקור את הנושא, אך מטבע הדברים הדבר נעשה בתדירות שונה, ובכפוף למגבלות ואילוצים אחרים.

14. הגם שהמהדורה הראשונה של המחקר כבר פורסמה, העותר עודנו נזקק לחומר הארכיוני שבו ביקש לעיין לצורך עדכונו והעשרתו בעתיד, לצורך הכנת מאמרים והרצאות שהוא נותן בנושא. יתר על כן, העותר בוחן הצעות ורעיונות לכתובת מחקרי המשך – באותו נושא ובנושאים קרובים – ולצורך אלה יהיה עליו לעיין בחומרים נוספים באותו נושא – מעבר לחומרים שכבר ביקש ושנחשפו על ידי המשיבים.

עיון בתיקים מחוררים כמסננת – מה מצא העותר בארכיון

15. להלן נתאר בקצרה את סוגי המידע שהמשיבים מתעקשים להסתיר מעין העותר ומעין הציבור, ואת התועלת המוגבלת שניתן להפיק ממעט החומר שאושר לעיון.

16. כאמור, לדברי המשיבים, מתוך התיקים שאושרו עקרונית לעיון הוצאו מסמכים בהיקף של כ- 40%. נתון סטטיסטי זה אינו משקף את היקפו הגדול של החיסיון שהוטל, הלכה למעשה, על התיקים הללו. חלק מהמסמכים שאושרו הם מכתבים מקדימים (cover letters) לפרוטוקולים ולמסמכים חשובים שנתלשו והוצאו מהתיק – המעניין בתיק יכול רק ללמוד שפרוטוקול פגישה או חוות דעת בנושא מסוים היו בו ואינם עוד.

כמו כן כוללים אותם "שישים אחוזים", שאושרו לפי חישובי המשיבים, חומרים שפורסמו זה מכבר, כמו, למשל, צווים שהוציא המושל הצבאי, תשובות של שר הביטחון לשאלות בכנסת, קטעי עיתונות ועיתקים שלמים של כתבי עת, וכיוצא באלו מסמכים פומביים.

17. כך, למשל, תיק מפקדון משה דיין בנושא פינוי הבדואים מפתחת רפיח, הכיל מסמכים משלושה סוגים: קטעי עיתונות, שאילתות של חברי כנסת בנושא ותשובות שר הביטחון וחומר פנימי מדיונים שנערכו בנושא. רוב החומר בקטגוריה השלישית נפסל לעיון. כך לדוגמה הותירו המשיבים פתק מ'אורי' ליחיים' על כך שהוא מוסר מסמכים שנשמרו אצלו, אולם המסמכים עצמם הוצאו מהתיק. מתוך 148 עמודים שהיו בתיק מלכתחילה נותרו לעיון רק כמאה דפים, שעקרום - שני עותקים של השבועון "אות" ובהם מאמר, שכנראה הכעיס את משה דיין. בסופו של דבר, התייעוד ההיסטורי של טיפול משרד הביטחון בנושא גירוש הבדואים מפתחת רפיח נותר רובו חסוי, בעוד שגליונות "אות" ודברים שאמר שר הביטחון מעל במות ציבוריות "נחשפו" לעיונו של העותר.

18. דוגמא אחרת: בתיק משרד הביטחון בנושא המצב המשפטי בשטחים נותרו בעיקר צווים של הממשל הצבאי, שהם פומביים. מסמכים שעל פניהם חיוניים למחקר, כמו, למשל, חוות דעת של גורמים משפטיים שונים - נותרו חסויים.

19. בתיק משרד הביטחון ממחצית שנת 1975 נותרו מסמכים המלמדים על הוצאתם מהתיק של מסמכים בנושא "מחנה עבודה". בהתאם למועדי המסמכים והיכרות עם אירועי התקופה ניתן להבין, שהחומר שהושמט מתייחס להתיישבות במעלה אדומים או בעופרה. השמטת המסמכים

מעמידה את החוקר בפני שוקת שבורה, ומזמינה אותו לנחש מה היה תוכן המסמכים שהושמטו והאם הדיונים והמהלכים שהם מתעדים התייחסו למעלה אדומים או לעופרה. כמו כן, הותרו המשיבים פתק מיועץ השר פרס לשר עצמו שהוא מוסר מסמכים בעניין מחנה קדום, בו שוכנו מתנחלי גוש אמונים. ואולם כל המסמכים שמסר היועץ הוצאו מהתיק, כולל פרוטוקל בן 31 עמודים, לכאורה בנושא חשוב זה.

20. במצב הנוכחי, כאשר חלק כה ניכר מהחומר הארכיוני נפסל לעיון, הופכת עבודתו של החוקר לחוויה מתסכלת, שתועלת זעומה בצידה. כאשר מרבית המסמכים בעלי ערך מחקרי הוצאו מהתיק, ובמקרה "הטוב" ניתן ללמוד על קיומם מהמכתב המקדים, יוצא החוקר מהארכיון כשבאמתחתו יותר סימני שאלה, יתכן שלעיתים אף מסקנות מוטעות ושגויות. על מנת לנקוט בלשון זהירה לא נאמר, שאי אפשר להפיק תועלת כלשהי מהתיקים הסרוקים, ואולם אין ספק שערכם המחקרי יורד בצורה משמעותית.

הקריטריונים להסתרה

21. דחיית בקשת העיון של העותר בכל הנוגע לתיקים ולמסמכים שנפסלו לעיון נעשתה על יסוד שיקולים זרים, ולמצער על יסוד כללים וקריטריונים בלתי חוקיים, ותוך פגיעה שאינה מדתית בזכות החוקתית לדעת.

22. על פי גרסת המשיבים הסיבות שבגינן נפסלה כמחצית מהחומר שבתיקים האמורים היו "חשש לפגיעה ביכולות ישראל במשא ומתן על הסדרי הקבע", "פגיעה ישירה בביטחון המדינה וביחסי החוץ שלה, בעיקר בכל הנוגע לקשרים עם הפלסטינים" ו"דיונים פנימיים בין השר לבין אנשי צוותו, נציגי הצבא ושרים אחרים – להבדיל מדיונים עם גורמים חיצוניים" (סעיף 23 להודעת המשיבים מיום 29.3.2007).

23. בהודעה המסכמת הוסיפו המשיבים וציינו, כי להערכתם, יש לחומרים שנפסלו לעיון "השלכות ביטחוניות, מדיניות ומשפטיות וכן היבטי צנעת הפרט" וכי יש "לבצע פעילות מורכבת ומקיפה עם גורמים משפטיים ואחרים (מתאמי הפעולות בשטיחים, מינהל מקרקעי ישראל, גנזך המדינה וגורמים נוספים) בכדי לגבש עמדה סופית באשר למסמכים אלה" (סעיף 4 להודעת המשיבים מיום 17.10.2007).

24. הסיבות שהעלו המשיבים לחיסוי של חומר ארכיוני רב כל כך, אינן יכולות לעמוד כשלעצמן, ואינן יכולות להצדיק את הסתרת המידע מעין הציבור. מדובר בקריטריונים אמורפיים וגורפים, שלפיהם אפשר לכאורה לפסול כמעט כל מסמך שקשור להוויה הישראלית.

25. כך, למשל, לא ברור מה הצידוק להבחנה בין "דיונים פנימיים" לבין "דיונים עם גורמים חיצוניים" - אין כל קשר לוגי מתחייב בין חשש לביטחון המדינה ויחסי החוץ שלה לבין הפורום שבו התקיימו הדיונים.

26. אבל העיקר הוא, שהתניית החופש לעיון במסמכים כה חשובים מבחינה ציבורית בסיומו של משא ומתן עתידי עם הפלסטינים משמעה החשכתם לתקופה שסופה מי ישרונה, וזאת דווקא שעה שהמידע האצור בהם חיוני לשיח הציבורי הפנימי באותו עניין עצמו.

27. יתר על כן, מידע אודות מעורבות המדינה בהקמת ההתנחלויות בשנות ה-60 וה-70 בדומה למה שנחשף בדו"ח ששון על המאחזים הלא מורשים, הוא בראש וראשונה עניין לדיון פנימי במדינה, וזניח כמעט לחלוטין במישור הבינלאומי. אלא שלפי הקריטריונים שהנחו את המשיבים במקרה שלפנינו היה דו"ח ששון נגזו לשנים ארוכות.
28. הקריטריונים הנוגעים ליחסי החוץ ולמשא ומתן עתידי עם הפלסטינים, עושים זיהוי בלתי לגיטימי בין האינטרסים הביטחוניים החיוניים של מדינת ישראל לבין עניינים מדיניים, ואף עם עניינים השנויים במחלוקת בתוך הציבוריות הישראלית.
- באותה מידה ניתן גם לטעון, שאותו מידע עצמו, עשוי לסייע לא לפלסטינים, אלא, למשל, גם למי שיבקש מחר להתנגד לעקירת ישובים, שהוקמו בעבר בתמיכתה המוסווית של הממשלה, או למי שיבקש לערוך דיון בשאלת התפקיד שממלאת מערכת הביטחון, הלכה ולמעשה, בניהול ענייניה של המדינה.
29. יתר על כן, בעוד שמערכת הביטחון החליטה להסתיר מסמכים מחשש לפגיעה ביחסי החוץ או במשא ומתן עתידי, החליטו דווקא משרדי החוץ ומשרד ראש הממשלה שאין צורך להסתיר מסמכים דומים ואפילו זהים.
30. בתיקים שכבר הספיק לבדוק נתקל העותר בסימנים שמהם ניתן להבין, כי מסמכים שנחשפו לציבור בארכיונים אחרים של המדינה נשארו חסויים אצל המשיבים. כך, למשל, מצא העותר מכתב מקדים שממנו עולה לכאורה, שחוות דעתו של מי ששימש בשנת 1967 כיועץ המשפטי במשרד החוץ, ד"ר תאודור מירון, הושמטה מהתיק בנושא יישוב יהודים בשטחים המוחזקים. רצה הגורל והעותר נתקל באותה חוות דעת בעבר בגנוך המדינה.
- העתק המכתב המקדים וחוות הדעת של ד"ר תאודור מצודף ומסומן 20/ע.
- 20/ע
31. עיון בחוות הדעת יכול ללמד משהו על שיקול הדעת של המשיבים ושל צוות החשיפה. לא ברור מה הקריטריון שלפיו החליט צוות החשיפה לצנזר את חוות דעת מירון. כפי ניתן לראות במסמך המצורף, מדובר בחוות דעת קצרה שבה מגיע מירון למסקנה, שהתיישבות אזרחים בשטחים המוחזקים סותרת את הוראותיה של אמנת ג'נבה הרביעית. אכן, אפשר להניח שבמהלך משא ומתן עתידי יעלה גם עניינה של אמנת ג'נבה הרביעית. אבל קשה להניח שתהיה רלבנטיות כלשהי למה שחשב בנושא זה לפני 40 שנה היועץ המשפטי במשרד החוץ.
32. ודוק, לא רק לעותרים לא ברור הקשר בין גניזתו של המסמך לבין יחסי החוץ של ישראל, שהרי המסמך שוחרר זה מכבר לעיון הציבור בגנוך המדינה. מבלי שנכנס לעומק לשאלה איזו פגיעה ביחסי החוץ או בקשרים עם הפלסטינים תצדיק פגיעה בזכות לדעת, דומה שאין מחלוקת על כך, שמשרד החוץ ולא מערכת הביטחון הוא שמופקד על ניהול יחסי החוץ של המדינה. מערכת הביטחון אינה אמורה לנהל מדיניות חוץ עצמאית כמו שאינה מוסמכת בחוק לנהל ארכיון עצמאי, ולשמש פוסק אחרון מה יידע הציבור ומה יוסתר מפניו.
33. וכאן המקום גם לחזור ולהזכיר לבל נטעה, כי בדברנו על "ארכיון צה"ל" להבדיל מ"גנוך המדינה" מתייחסים אנו למצב דה-פקטו, שיצרו המשיבים בניגוד לדיון, שעה, שנכסו לעצמם חלק מגנוך המדינה והפכו אותו ל"יחידה בתוך משרד הביטחון" (מתוך אתר ארכיון צה"ל, "[אודות הארכיון](#)").

הקריטריונים שמשמשים להסתרת מסמכים מעין הציבור צריכים להיות אחידים לגבי כל המסמכים שבגנזך. אלא שבפועל מתנהלים העניינים בצורה שונה בתכלית.

34. בעקבות הגשת העתירה דכאן, הגישו המשיבים מסמך הנושא את הכותרת "**קריטריונים לחשיפת חומר ארכיוני שהעיון בו הוגבל המופקד בארכיון צה"ל ומערכת הביטחון**" (צורף להודעות המשיבים מיום 31.7.2005 ומיום 29.3.2007 – להלן "**מסמך הקריטריונים**"). ואולם מסמך זה לא אושר ולא נחתם על ידי גנז המדינה, כפי שמתחייב מהוראת תקנה 7א(ב) ("**המפקיד והגנז יפרסמו כללים לחשיפה**") וממילא אין לו תוקף חוקי. לא ברור האם גנז המדינה סירב לחתום על המסמך או שהמשיבים פשוט פסחו עליו. כך או כך, המסמך מקצה לגנז המדינה תפקיד זניח ומוסר את הסמכות הסופית להכריע לפקדי מערכת הביטחון (רמחב"ם ומלמ"ב – עמ' 2 למסמך הקריטריונים). לבסוף, מסמך הקריטריונים לא פורסם בציבור. שלא כמו נוהל ה"כללים להכרה בחוקר מורשה", שהוצא אף הוא לכבוד עתירה זו, ומופיע בקובץ הנהלים שמפרסם מהשב"ט ובאתר האינטרנט של הארכיון (נספח מש/1 להודעת המשיבים מיום 29.3.2007), מסמך הקריטריונים לא פורסם אלא במסגרת התדיינות זו.

35. העצמאות שמגלים המשיבים מגנזך המדינה בניגוד לדין על מנת להגביל את חופש המידע אינו מתמצה רק במסמך הקריטריונים לחשיפה. כפי שהסברנו בעתירה (סעיף 109) **המידע בנושא התיישבות בשטחים, שאותו ביקש העותר, כלל אינו אמור להיות מסווג כ"חומר ארכיוני בענייני חוץ וביטחון" ומלכתחילה לא היה מקום להגבילו למשך 50 שנה**, גם לפי ההוראות, הנפסדות כשלעצמן, של תקנות הארכיונים (תקנה 7א) ופריט 1 לתוספת). מאז נוצרו המסמכים הרלוונטיים חלפו 30 שנה וזכותו של כל אדם לעיין בהם. וגם כאן ניכר שמשרדי ממשלה אחרים, לרבות משרד ראש הממשלה תמימי דעים עם העותרים, דבר שאפשר לעותר לעיין במסמכים של לשכת ראש הממשלה מתקופת לוי אשכול בנושאים כמו התנחלויות בשטחים, המגעים הישירים והעקיפים שהתנהלו עם הפלסטינים ועם הממלכה הידנית בנושא עתיד השטחים, ואף תוכנית סודית בהנחיית ראה"מ אשכול לעודד הגירת פליטים מרצועת עזה.

36. לבסוף, גם הנימוק של צנעת הפרט, ששימש את המשיבים, על פי עדותם, לצורך הצפנת מסמכים שונים, הוא גורף ואינו יכול לעמוד – בוודאי כאשר הוא עומד אל מול זכות הציבור לדעת. בנימוק זה משתמשים המשיבים, למשל, כדי לסגור לחלוטין את תיקי ועדת החקירה הצבאית, שבדקה את נסיבותיה של פרשת גירוש הבדואים מפתחת רפיח ואת התנהלותו של מי שהיה באותה תקופה אלוף פיקוד הדרום, אלוף אריאל שרון. עניינים אלה חלק מצנעת חייו של אלוף הפיקוד דאז אלא עניין ציבורי מובהק.

37. בוודאי שאין מקום להשתמש בנימוק התמוה של צנעת הפרט בשים לב לעניין הציבורי שיש בחשיפת המידע. דומה שקשה להפריז בחשיבותו של המחקר באותם אירועים והדיון הציבורי בהם כיום. אכן, בעת שהוגשה העתירה נודע משנה חשיבות לדברים, שעה שאריאל שרון שימש כראש ממשלה. ואולם גם כיום, מדובר במידע חיוני ביותר שיכול לשפוך אור על הפרשה, שעמדה במוקד דיון ציבורי ער ובמרכזה של עתירה שנדונה בפני בבג"צ. מידע מעין זה חיוני לדיון הציבורי גם כיום, בנושאים אקטואליים חשובים: נושאים מדיניים הקשורות באופן ישיר לנשוא מחקרו של העותר,

אבל גם נושאים חשובים אחרים, המטרידים את הציבור, כמו למשל, הפיקוח הציבורי על התנהלות הממשלה, או הפיקוח הממשלתי והמשפטי על התנהלות הצבא.

38. באופן דומה יש לתמוה על דחיית הבקשה לעיין ביומני משה דיין מחמת צנעת הפרט. גם כאן אין מדובר ביומן אישי במובן הרווח של המילה, אלא ביומן המתעד את פעילותה של אישיות מרכזית בספרה הציבורית. ראוי לציין שיומני הלשכה של ראש הממשלה לוי אשכול פתוחים לעיון הקהל, וכך גם יומניהם האישיים של בן גוריון ושרת. המשיבים עושים שימוש זר בשיקול של צנעת הפרט. כך, למשל, הם השתמשו בו כדי לדחות את בקשת העותר לבדוק ביומני דיין, האם היה שר הביטחון מאושפז בזמן פרשת מלון פארק בחברון – מידע שילמד על מידת מעורבותו בפרשה זו. ההיתפסות לצנעת הפרט של משה דיין בכל הנוגע לאשפוזו היא תמוהה בשים לב לכך שהעותר לא ביקש לעיין בתעודת המחלה של דיין אלא ביומן שלו, והיא אף מגוחכת כיום, בעידן שבו הציבור מקבל דיווח על לחץ הדם ועל מצב בלוטת הערמונית של מנהיגיו.

39. לסיכום, המשיבים הגישו לבית המשפט מסמך קריטריונים חסר תוקף, שלא פורסם בציבור. המסמך הוא גורף, מעורפל וכללי וניכר שאינו מכסה את מכלול השיקולים שמשמשים את המשיבים כתירוץ לפגיעה בחופש המידע. המשיבים שוקלים שיקולים זרים, ולמצער – שיקולים שאינם ביטחוניים, שעה שאין להם בכלל סמכות חוקית ליצור מערך סינון נפרד מזה של גנך המדינה. המשיבים מתעלמים לחלוטין מהזכות החוקתית לדעת ומחופש המחקר, והקריטריונים שיצרו אינם מתייחסים לשאלת החשיבות הציבורית שיש לחשיפת המידע. ולכל מקרה של ספק לגבי האיזון הראוי בין זכויות היסוד לבין שיקוליהם מינו המשיבים כפוסק אחרון את... עצמם.

40. כך תמיד וכך לגבי האופן שבו נהגו המשיבים בבקשת העיון המצומצמת והראשונית שהגיש העותר. הנימוקים שבהם תרצו המשיבים את הצפנתו של חומר ארכיוני בהיקף כה נרחב אינם יכולים לעמוד ויש לדחותם. מסקנה זו מקבלת משנה תוקף בשים לב לחשיבות הציבורית האדירה שיש לחשיפת חומר ארכיוני מהסוג שבו ביקש העותר, וביקש עוד בעתיד, לעיין.

המידע שהמשיבים החליטו להסתיר מעיני העותר והציבור כלל אינו קשור לביטחון המדינה, וגם אם יש לו נגיעה כלשהי ליחסי החוץ שלה או למשא ומתן עתידי הרי שהוא רלבנטי הרבה יותר לדיון ציבורי בשורה של סוגיות מפתח בחיי המדינה והחברה.

על פניו דומה שיותר משהמידע שמסתירים המשיבים עלול להשפיע בדרך כלשהי על יחסיה של מדינת ישראל בזירה הבינלאומית, הוא עלול להשפיע על הדיון בנושא התנהלותה של מערכת הביטחון, ועל יחסיה עם גורמי שלטון האחרים. "פגיעה ביחסי החוץ", "משא ומתן עתידי" "צנעת הפרט" וכיו"ב נימוקים ותירוצים שמעלים המשיבים – כל אלה אינם אלא שינוי כסות לאותו קריטריון שנגדו יצאה העתירה – "פגיעה בתדמית המדינה ואישיה ושל מניעת מחלוקות פוליטיות".

יש לבטל את החלטת המשיבים, להורות להם למשוך את מסמך הקריטריונים ולחשוף בפני העותר לאלתר את כל החומר שבו ביקש לעיין.

הפרוצדורה להחלטה להסתיר חומרי ארכיון

41. מרבית המסמכים שהוצאו בתהליך הסריקה "מיוצגים" על ידי "טופס מראה מקום". טפסים אלה אינם כוללים בדרך כלל את כל הפרטים אודות המסמך (שולח, נמען, נושא, תאריך וכד') ואף אחד מהם אינו כלל את הסיבה שבגינה הוצא המסמך מהתיק.
42. אין להסכין לקלות הבלתי נסבלת שבה חוסמים המשיבים את העותר ואת הציבור בכללותו מלעיין בחומרים ארכיוניים. כל אימת שהרשות מסרבת לבקשתו של אזרח לקבל מידע ממנה – בין שהבקשה נסמכת על חוק חופש המידע ובין אם לאו – הרשות היא שצריכה לשכנע, כי קיימות נסיבות מיוחדות, שמונעות את גילוי המידע. "הנחת המוצא היא כלל הגילוי". "הנטל להצדיק את מניעת העיון - בכל מקרה ומקרה - הוא על הרשות." ועליה לבסס את החלטתה "בראיות משכנעות" (רע"א 291/99 T.J.T. נ' מנהל מע"מ, פדאור, 04 (4) 228, פסקה 18; וראו: סגל, 177-176).
43. התפיסה העומדת מאחורי עקרון חופש מידע, מניחה גם שינוי בדיני הראיות. "כיוון שבדמוקרטיה המדינה והרשויות הציבוריות הן העומדות לרשות האזרח ולא האזרח לרשותן, וכיוון שבזכויות יסוד עסקינן, מוטלת חובת הראייה, שהיה אינטרס לגיטימי בסיווג, על הרשות ולא על האזרח. תפישת היסוד המוצעת אינה חדשה למשפט הישראלי. היא עקבית הן עם פסיקה קודמת, שקבעה את הזכות לחופש הביטוי והזכות לחופש המידע כזכויות יסוד המתבקשות מעצם מהותה הדמוקרטית של מדינת ישראל, והן עם פסיקה קודמת בעניין מעמדו של מאגר המידע המצוי בידי הרשויות הציבוריות." (פנינה להב, "חופש הפרסום, זכותו של האזרח לדעת וסודות רשמיים", משפטים 1' (תשל"ו) 562, 574-573).
44. הרשות היא שצריכה לנסות ולשכנע בצדקת החלטתה להסתיר מידע. ברור, שרק הרשות מצוייה בעמדה, המאפשרת לה להעלות טענות עובדתיות מפורטות, שעומדות בבסיס הקביעה, כי אין לחשוף את המידע. בלא פירוט העובדות לא יכול האזרח, מבקש המידע, להתייחס למידת הסבירות של הקביעה ולאפשרויות להתגבר על המניעה, למשל – על דרך של השמטת פרטים מסויימים ממסמך זה או אחר.
45. על כן הרשות אינה יכולה להסתפק במתן בהסברים כלליים ותיאורטיים, בקביעת מסקנות משל היו עובדות, ובשימוש במונחים המשפטיים. לא די שהמשיבים יקבעו, כי לדעתם קיים חשש לפגיעה "קשה". לא די שיחליטו, כי לפי השקפתם שלהם הסתברות הפגיעה היא "קרובה לוודאית". קביעות מעין אלו אינן יכולות להיעשות אך על-פי "תחושת הלשון". (והשוו: בג"צ 953/89 אינדור נ' ראש עיריית ירושלים, פ"ד מה(4) 683, 694). בהתאם לכך נקבע, כי חשש כללי לפגיעה בקיומן ובתפקודן של ועדות בדיקה פנימיות בבתי חולים בהעדר חיסיון הנו "ספקולטיבי" (רע"א 1412/94 הסתדרות מדיצנית הדסה נ' גלעד, פ"ד מט (2) 516, 527-526). באותו אופן, אין לאפשר לרשות לחסות בצילו של החריג, הנוגע לשלום הציבור וביטחון המדינה, כל אימת שהיא טוענת בכלליות לפגיעה אפשרית.
46. בעניין זה יש לאמץ את גישתם של בתי המשפט בארה"ב. פסק הדין בעניין [Vaughn v. Vaughn](#) (Rosen, 484 F.2d 820 (D.C. Cir. 1973)), קבע ערובות פרוצדורליות, בניסיון להבטיח את יעילות הביקורת השיפוטית על סירוב הרשות לחשוף מידע. נקבע, כי על הרשות להגיש תצהיר, שימלא

אחר מספר דרישות. לגבי כל מסמך שהרשות מבקשת למנוע את פרסומו עליה להגיש תצהיר ובו אינדקס מפורט של המסמך החסוי, תוך ציון אותם חלקים, שניתנים לחשיפה והנמקה לחיסיון לגבי החלקים החסויים:

“The need for adequate specificity is closely related to assuring a proper justification by the governmental agency. In a large document it is vital that the agency specify in detail, which portions of the document are disclosable and which are allegedly exempt. This could be achieved by formulating a system of itemizing and indexing that would correlate statements made in the Government's refusal justification with the actual portions of the document. Such an indexing system would subdivide the document under consideration into manageable parts cross-referenced to the relevant portion of the Government's justification. Opposing counsel should consult with a view toward eliminating from consideration those portions that are not controverted and narrowing the scope of the court's inquiry.” (id. at 827; see also *Ray v. Turner*, 587 F.2d 1187, 1191-92 (D.C. Cir. 1978)).

47. האינדקס המפורט שעל הרשות לכלול בתצהירה, כפי שנקבע בעניין *Vaughn*, אומץ בפסיקה המאוחרת והפך למונח השגור בפיהם של בני המשפט – “VAUGHN INDEX”. בהמשך, הדגישה הפסיקה שהכנת האינדקס, מחייבת את הרשות לבחון בזהירות כל חומר שהיא חפצה להסתיר, מאפשרת לבית המשפט למלא את תפקיד הביקורת ומאפשרת לצד שכנגד - למבקש המידע להתייחס לטענה בצורה נאותה, כיאה בשיטה אדברסרית (ראו: *Keys v. United States Dep't of Justice*, 830 F.2d 337, 349 (D.C. Cir. 1987); and also see: *Lykins v. United States Dep't of Justice*, 725 F.2d 1455, 1463 (D.C. Cir. 1984)).

48. הנטלים שפרטנו לעיל, ושאותם נבקש מבית המשפט להטיל על המשיבים בענייננו, חיוניים הם להגנה על הזכות לדעת. ניסיון החיים מלמד, כי נורמות חקוקות וקביעות שיפוטיות, המעגנות את זכויות האדם, עלולות להפוך ריקות מתוכן ללא ערובות פרוצדורליות, שיבטיחו את מימושן. ערובות פרוצדורליות יוכלו לאזן במעט את עוצמתו האדירה של המנגנון הביורוקרטי. רק הן מגדילות את הסיכוי, שכל החלטה הפוגעת בזכות לדעת, תעשה מתוך אחריות אישית ולאור הנורמות המצוות על כיבוד זכויות האדם.

ההכרעה הסופית בידי בית המשפט

49. במקרה שהמשיבים יתעקשו להמשיך ולהסתיר מסמכים מתוך התיקים שביקש העותר, ויגישו לגביהם תצהירים כמפורט לעיל, עדיין הסמכות הסופית לקבוע האם החיסיון, שלו טוענת הרשות, הוא כדיון, נתונה לבית המשפט. העיקרון שצריך לחול כאן הוא זה, שנקבע בסעיף 17(ד) לחוק חופש המידע. בהקשר זה אומר **זאב סגל**, כי ניתן ללמוד על כוונת המחוקק לתת בידי בית המשפט שיקול דעת רחב מזה, הנהוג בדרך כלל בביקורת שיפוטית על החלטת הרשות:

"בית המשפט הוסמך ... להחליט אם 'לדעתו' עדיף וגובר העניין הציבורי שבגילוי המידע על טעמה של הרשות שלא לגלותו.... הביקורת השיפוטית כאן פותחת שער לדיון מחדש (de novo) בהחלטת הרשות הציבורית בעניין מידע. זאת, מבלי ליחס, אף בנקודת המוצא של הדיון, משקל מיוחד לעמדת הרשות הציבורית. בית המשפט יכול לעשות שימוש בסמכותו... ולקבל לידי את כל המידע המבוקש, שהרשות טוענת לחיסויו, ולשמוע את טיעוני באי כוח הרשות הציבורית בדלתיים סגורות. סמכות עזר זו, שנקבעה במפורש בחוק, מבליטה את היקפה הרחב של הביקורת השיפוטית. ביקורת רחבה כזו נוהגת גם בארצות הברית ובקנדה." (זאב סגל הזכות לדעת באור חוק חופש המידע (תש"ס) 251, 252).

50. מקור נוסף ממנו יש ללמוד לענייננו, הוא ההסדר הנוהג לגבי חשיפת מידע, שהוצאה לגבי תעודת חיסיון של שר: "בכוחו של המנהל ליצור חיסיון לטובת המדינה בדרך של מתן תעודה על ידי השר הנוגע בדבר, אך ההכרעה בטענת החיסיון נתונה לרשות השופטת ולא לרשות המבצעת" (ב"ש 838/84 לבני נ' מדינת ישראל, פ"ד לח(3)729, 736; וראו גם: ב"ש 64/87 ואנונו נ' מדינת ישראל, פ"ד מא (3) 533, 537). ובמקרה הצורך יבחן בית המשפט בעצמו את המידע, שאותו מבקשת הרשות להסתיר, על מנת שיוכל להתרשם בעצמו במידת הנחיצות בחיסיון (לבחינה מעין זו, ראו: ב"ש 723/97 בנימין נ' שר הביטחון, פ"ד נא(1)364, 269-368).

זמן תגובה איטי ומחסומים ביורוקרטיים כמחסום בפני חוקרים

51. עד כאן התייחסנו רק לאותם חומרי ארכיון שבקשתו של העותר לעיין בהם נדחתה. אלא שלא רק החיסיון הנרחב של חומרי ארכיון מצריך את התערבותו של בית המשפט הנכבד. **האופן ומשך הזמן שבהם טופלה בקשתו של העותר במקרה דנן אינם מקריים והם נובעים מכל הנסיבות והתופעות שתוארו בכתב העתירה או שהתרחשו בעקבות הגשתה.**

52. **ארבע שנים** לאחר שפנה לראשונה למשיבים, **וכשנתיים** לאחר שהגיש את בקשתו האחרונה והמצומצמת עד כדי גיחוך, העמידו המשיבים לעיון קומץ של מסמכים בעלי ערך טובלים בים של טפסי "מראה מקום", cover letters, קטעי עיתונות, פרוטוקולים של ישיבות הכנסת, ותעודות פומביות רבות אחרות.

53. נזכיר, כי רשימת התיקים הרזה שהעביר העותר למשיבים לאחר הגשת העתירה, היתה רשימה מצומצמת ביותר. חוקר ראוי לשמו צריך להזמין מאות תיקים מתוך ידיעה ברורה, שרק מקצתם יכיל חומר שרלבנטי עבורו. החוקר הוא שאמור להוציא את המוץ מתוך התבן. כך, למשל, בעת שעבד בארכיונים בארצות הברית היה העותר מורגל בכך, שרק תיקים מעטים שהיה מזמין לעיון נמצאו כרלבנטיים לעניינו ורק בהם היה העותר ממשיך ובודק לעומק.

54. זאת ועוד העיון בתיקים הרלבנטיים, ולימוד תוכנם מוליד בדרך כלל הכרח לשוב אל הקטלוגים ולהזמין עוד רשימה ארוכה של תיקים. כפי שהטעמנו עוד בתחילת הדרך (בסעיף 78 לעתירה), תפקידו של החוקר "לשבת ימים כלילות בגנזך ולנבור כאוות נפשו במידע האצור בו **שהרי זו מהותו**

של מחקר – אקדמי, עיתונאי או אחר". למותר לציין, שבמצב הנוכחי, כאשר חוקר נדרש להגיש עתירה ולהתדיין במשך שנים בעניינם של 55 תיקים אין כל סיכוי לעשות זאת.

55. נציין עוד, כי מאז הגשת העתירה הוגשו לבית המשפט הנכבד עתירות נוספות נגד המשיבים, וגם בהן מתוארים מנגנונים לא חוקיים כאלה ואחרים, משסכלים את חופש המחקר ואת מטרתו של חוק הארכיונים. כך, למשל, הוגשה עתירה בנושא הענקת צל"שים במלחמת יום הכיפורים (בג"צ 3571/06 אבי לאור נ' שר הביטחון, נמחקה על פי הסדר ביום 20.7.2006) עתירה אחרת, שעודנה מתבררת, הוגשה בעניין ניהול "ארכיונים פרטיים" דוגמת "ארכיון צה"ל בניגוד לדין, המורה על הכפפתו של כל הגנזך לגנו המדינה (בג"צ 4081/07 ידיעות אחרונות נ' גנזך המדינה).

56. **בתנאים אלה שום חוקר אינו יכול להתחיל בפרויקט מחקרי ולא ישיג תקציב או מימון, לא במסגרת אקדמית ולא במסגרת פרטית, אלא אם מחקרו ישא חן בעיני המשיבים.** ודברים אלה אינם מתייחסים רק לאינטרס ציבורי "כללי", שמעלה העותרת 2, אלא נוגעים לבעיה קונקרטית שאיתה מתמודד העותר: העותר עוסק במחקר. זהו עיסוקו וזו פרנסתו. אם לא תבוטל תקופת החיסיון הארוכה והגורפת ולא יפתח הארכיון, ולמצער – אם לא יבדקו בקשות לחשיפת מסמכים בתוך שבועות ספורים, לא יוכל העותר להתקשר עם מוציא לאור ולקבל מימון לצורך קיום מחקרים חדשים, המצריכים עיון במידע שבו מחזיקים המשיבים.

57. ככל שהמשיבים ימשיכו לנהוג כפי שנהגו בעותר, כי אז אין תקומה לחופש המחקר של העותר ושל כל חוקר אחר שאינו "מטעם" מערכת הביטחון או מקורב אליה.

58. כדי להסביר את הסחבת הנוראה שחלה בטיפול בבקשות העיון של העותר, תיאר המשיבים בפרוטרוט את המאמצים שהשקיעו בענייננו. אלא שדווקא הסברים אלה ממחישים עד כמה חמורים הם פני הדברים.

59. לדברי המשיבים הצריכה בדיקתם וחשיפתם של 43 התיקים, שהועמדו לעיון העותר, "בין 1000 ל-1,200 שעות עבודה של צוות החשיפה עצמו וכן שעות עבודה רבות של הלשכה המשפטית במשרד הביטחון" (סעיף 27 להודעה מיום 29.3.2007; בהודעה האחרונה כבר דובר על 1,500 שעות עבודה).

"צוות החשיפה בעובדי ארכיון צה"ל מונה שני אנשי בלבד אשר עוסקים בבחינת חומר, סיווגו ומיונו. על צוות זה מוטלת בראש ובראשונה המשימה לחשוף חומרים בני 50 ומעלה, אותם יש לחשוף על פי תקנות הארכיונים. רק בנוסף לפעילות מרכזית זו, מתפנה צוות לבחינת בקשות פרטניות, במסגרת של בקשות של חוקרים מורשים, אשר מתייחסות לחומר ספציפי, אף אם אינו עומד במגבלת 50 השנה." (סעיף 25 לתגובה מיום 29.3.2007).

עוד מוסיפים המשיבים ומסבירים, כי לפי תוכנית העבודה של שנת 2006 היה על "צוות" החשיפה לעבור על 250 תיקים העובדים במבצע "קדש", המשך טיפול בחשיפתם של כ-3,500 תיקים מהשנים 1948-1956 (שם, סעיף 26).

60. המסקנה הבלתי נמנעת היא שהסחבת המחרידה שאפיינה את הטיפול בבקשתו של העותר תהיה מנת חלקו גם בעתיד, בכל מחקר שירצה ליזום, ואף תפקוד חוקרים רבים אחרים, במיוחד אם אלה יעיזו לחקור בנושאים "עדינים" ו"בעייתיים", שאין זה רצוי שיעסקו בהם, כפי שנאמר לעותר

(ראו סעיף 13 לעתירה). או בלשון המשיבים "ככל שהתיעוד שבתיקים רווי יותר בנושאים רגישים שיש לעקרם – קצב החשיפה יואט" (אתר ארכיון צה"ל, דף "שאלות נפוצות" <http://www.archives.mod.gov.il/pages/MISC/z-questions.asp?AR=1>).

העתק הדף מתוך אתר ארכיון צה"ל ויתר דפי האתר שיוזכרו להלן מצורף ומסומן ע/21.

ע/21

61. אך חמור מכך, מדברי המשיבים מסתבר, שגם חומרי ארכיון רבים שהם בני 50 ו-60 שנה, כלומר **מסמכים שעברו את "תקופת ההגבלה"** (על פי תקנה 7 הנפסדת – ראו סעיף 86 ואילך לעתירה) עדיין **סגורים לעיון הציבור**, ומי שיחפוץ לעיין בהם, יצטרך להמתין לעבודתו של "צוות" החישוף, כפי שעשה העותר.

62. כפי שנאמר באתר ארכיון צה"ל "בעקבות הוראת שר הביטחון יצחק רבין ז"ל ביולי 1988, מוטל על ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון לחשוף לעיון הציבור תיעוד בנושאי צבא וביטחון מהשנים 1948 - 1956" (אתר ארכיון צה"ל, דף "שירות לפונים" <http://www.archives.mod.gov.il/pages/MISC/z-sherut.asp?AR=1>).

20 שנים לאחר שניתנה ההוראה לחשוף את המסמכים, עדיין לא סיימו לבצע אותה, והחלק הארי של המסמכים מאותה תקופה עדיין חסויים.

63. והדרך לסיום עודנה ארוכה: לפי עדות המשיבים (שם, שם) מספר התיקים מהתקופה 1948-1956 עומד על 460,000 תיקים, שמתוכם "יש כ-100,000 תיקים, שיש עניין רב במיוחד בחשיפתם". המשיבים חייבים להעמיד לרשות הציבור לא רק תיקים שלדעתם "יש עניין רב במיוחד בחשיפתם" אלא את כל התיקים שאינם תיקים אישיים. מדובר **בכרבע מליון תיקים** (לפי נתוני המשיבים כמחצית מהתיקים שבארכיון הם תיקי פרט - אתר ארכיון צה"ל, פרק "תיקים" http://www.archives.mod.gov.il/pages/MISC/z_tikim.asp?AR=1).

וכמה תיקים נחשפו עד היום?

לדברי המשיבים "נפתחו עד כה לעיון הציבור כ-20,000 תיקים מהשנים 1947-1956". **20 שנים לאחר שניתנה הוראה לחשוף את התיקים מהתקופה 1948-1956 נחשפה רק חמישית מהתיקים, שלדעת המשיבים יש "עניין רב במיוחד" בחשיפתם, ופחות מעשירית מהתיקים שיש להעמיד לעיון הציבור** (ובאומרנו זאת התעלמנו מהעובדה ש-20 אלף התיקים שנחשפו מקורם גם בשנת 1947 בעוד שסך הכל התיקים מתייחס רק לתקופה שלאחר 1948).

ואם נחזור לתוכנית העבודה שהציגו המשיבים, **יש לצפות שהם יסלימו את חשיפתם של תיקי 1956 לקראת אמצע המאה ה-21** (לפי תכנית העבודה שהזכירו המשיבים, הם חשפו השנה פחות מ-4,000 תיקים – ראו סיפא לסעיף 59 לעיל – ובהתאם לקצב זה יסיימו לחשוף את 230,000 התיקים הנותרים בעוד 42 שנים).

64. והעצוב מכל הוא שאצל המשיבים הזמן עמד מלכת. בשנת 1988 ניתנה הוראה לחשוף את כל התיקים מהשנים 1948 עד 1956, **והמשיבים ממשיכים להבין הוראה זו באופן מילולי**.

מה שהמשיבים אינם מבינים, או אינם רוצים להבין, הוא שההוראה האמורה לא בחלל הריק. היא **ניתנה כחלק מיישום המלצות חוזרות ונשנות של גורמים בתוך משרד הביטחון לקצר את תקופת ההגבלה מ-50 שנים ל-30** (ראו סעיף 19 לעתירה). למעשה, לו היו המשיבים מבצעים את ההוראה כרוחה, כי אז היו תעודות משנת 1977 עומדות לעיון הציבור, והעותר כלל לא היה נאלץ להמתין שנתיים עם לסיום המבצע המיוחד, שנערך בעקבות הגשת העתירה.

65. אבל המשיבים בשלהם. ברצינות תהומית מסבירים, כי הטיפול בבקשת העותר דכאן, ובעתיד – בבקשות חוקרים אחרים, מתמהמה, משום שהם עדיין שוקדים על ביצוע אותה הוראה (סעיף 25 ואילך להודעה מיום 29.3.2007).

וגם טרוניה דקה נשמעת בקולם, שעה שהם מציינים, שהמשאבים שנדרשו כדי לטפל ב"פניית העותר... גרמה להאטה בתהליך חשיפת החומר הארכיוני השגרתי שתקופת ההגבלה לעיון בו **הקבוע בתקנות חלפה**" (סעיף 5 להודעה מיום 17.10.2007).

66. שמא עלה בדעת המשיבים שזו בדיוק הבעיה? חשיפת מסמכי הארכיון שבשליטתם היא כה איטית ועלובה, עד שטיפול בבקשה לעיין ב-55 תיקים מצליח לשבש את זרזיף התיקים שהם משחררים מדי שנה לעיון הציבור.

שמא עלה בדעתם, ש"מגבלות כוח האדם" שבעזרתן הם מתרצים את קצב החישוף העלוב תלוי אך ורק בהם? שהרי בגנוך המדינה, הגם שהמצב אינו מזהיר, מתנהלים הדברים אחרת (ראו למשל סעיפים 27-29 לעתירת ידיעות אחרונות - בג"צ 4081/07).

67. המשיבים הם חלק מרשות ציבורית, שכל תפקידה לאפשר נגישות למידע ארכיוני. הם מחזיקים בחומר ארכיוני שהוא נחלת הציבור, וכמעט שאינם עושים דבר כדי לשחררו לעיון הציבור. "מגבלות כוח האדם" וקצב החישוף העלוב, שלהם אחראים המשיבים, עולים כדי רשלנות פושעת, אולי אף כדי מתן צורה של ידיעה סודית לידיעה שאינה כזו במטרה למנוע את פרסומה (וראו נוסח סעיף 117א לחוק העונשין).

לבטח שזו הפרת חובת היעילות (עליה הרחבנו בסעיפים 131-130 לעתירה). הוא שאמרנו: התמשכות תהליכי הבחינה ו"הבדיקה מחדש", ובוודאי שהדחיות שבאות באחריתן, מביאות, ככל שאינן מכוונות, למצב שבו חוקרים מתייאשים ומוותרים על הרעיון לעיין במסמכים שבארכיון.

נוהל חוקר מורשה

68. מייד לאחר הגשת העתירה (13.3.2005) הזדרזו המשיבים ופרסמו ביום 15.5.2005 הנחיה פנימית ל"טיפול בבקשת חוקר מורשה לעיון בחומר ארכיוני מוגבל". הלכה למעשה הנוהל אינו מסדיר עיון בחומר ארכיוני, אלא "מתן מעמד של חוקר מורשה" – אותו מוסד, שבאמצעותו מצומצמת הזכות האוניברסלית למידע, ומתייחדת רק למי שהמשיבים מאשרים אותו ואת נושא מחקרו.

69. אלא שהנוהל החדש רק מנציח את אי החוקיות ואת הליקויים החמורים, שעליהם הצביעה העתירה. הנוהל החדש מותיר על כנו את העיוות הנורא, שכרוך בהענקת גישה לחומר ארכיוני בהתאם לזהות החוקר ונושאי מחקרו (ראו סעיפים 34, 35 ו-121 לעתירה).

70. כיוון שחוקר מורשה לא יוכל לעיין בחומר ארכיוני אלא לאחר שזה עבר חשיפה (סעיף 27 לנוהל), לא ברור לשם מה בכלל נחוץ המעמד של חוקר מורשה? חוקר וכל אדם רשאים לעיין בכל חומר ארכיוני, שעבר חשיפה, בלא קשר לזהותם, לסיבה שבגינה הם מבקשים לעיין בחומר או לנושא מחקרם.
71. אפילו אם יחדלו המשיבים לשלול מעמד של "חוקר מורשה" לפי זהות המבקש, עדיין לא ברור על מה הם מבססים את התיימרותם **להחליט על חישופו של חומר ארכיוני בהתאם ל"תכנית המחקר המבוקש"** (סעיף 19(ב) לנוהל), כלומר, לפי נושא המחקר, התזה המרכזית שבו, נקודת המוצא העיונית שלו וכד'. והרי זה בדיוק מה שאירע במקרה של העותר דנן: **המשיבים סרבו לבקשת העותר, כיוון שלדעתם מדובר ב"נושא רגיש", שאין למדינת ישראל עניין בפרסום מחקרים אוזותיו.** זהו שיקול זר, שאסור למשיבים לשקול (ראו סעיפים 6, 10, 13 ו-103 לעתירה).
72. **הנוהל אינו חל על פקדונות "סגורים"** – הנוהל החדש אינו חל על "פקדונות שאינם בבעלות הארכיון (פקדונות סגורים)" (סעיף 6 לנוהל). הוראה זו מנציחה את הליקוי, עליו הצביע מבקר המדינה: הוראת משרד הביטחון שלא למסור לחוקרים חומר, שכלול **בפקדונות אישיים או מוסדיים.** זאת, הגם שהמדובר בפקדונות, שהמידע בהם עשוי לתרום תרומה נכבדה למחקר, ושהלכה למעשה הם "מסמכי מדינה שנלקחו בידי אנשי ציבור ועובדי מדינה, ויש לנהוג בהם כבחומר השייך למדינה" (ראו סעיף 36 לעתירה).
73. **נוהל חלקי בלבד** - הנוהל החדש הוא כללי ומפנה ל"נהלים פנימיים", שיקבעו לשם יישומו (ראו סעיפים 29-30 לתגובה). כל עוד לא צורפו נהלים פנימיים כאמור, וכל עוד לא ניתן יהיה לבחון את חוקיותם ואת סבירותם, הנוהל החדש חסר כל ערך של ממש.
74. הוא הדין לגבי "הנחיות הביטחון החלות על הציבור הרחב המעיין בחומר ארכיוני פתוח" (ראו סעיף 28 לנוהל), ככל שהן חורגות מההנחיות, המפורסמות כבר היום בתקנות.
75. המשיבים טענו (בסעיף 8 לתגובה מיום 31.5.2005), כי "דו"ח מבקר המדינה שצורף לעתירה היה בשנת 1998, כאשר כיום פועל הארכיון על פי קריטריונים אחרים". לאילו קריטריונים הם מכוונים? לאותם קריטריונים, שירדו ממכבש הדפוס לקראת הגשת התגובה המקדמית? או שמא כוונתם לכל אותם קריטריונים, הנחיות ונהלים פנימיים עלומים, שאליהם מפנה הנוהל החדש, ואשר בלעדיהם אין בו כל תועלת?

העמדת קטלוגים ורשימות מצאי לעיון הציבור

76. המשיבים על פי הודעתם לא העמידו עד היום לעיון הציבור את מלוא הקטלוגים ורשימות המצאי שמרכזות את החומר שבשליטתם של המשיבים (שב"ארכיון צה"ל"). המשיבים בישרו, כי ב"מהלך שנת 2007-2008 צפויה לקום מערכת נפרדת שאליה יועבר כל מאגר הנתונים הבלתי מסווג". המשיבים הוסיפו וסיפרו כי **"בהליך העבודה השגרתי"** הם מפיקים "דו"חות קטלוגיים ממוקדים בהתאם לבקשות המופנות אליהם על ידי המעיינים" (סעיפים 10-11 לתגובה מיום 29.3.2007).

77. כיצד נראה "הליך העבודה השגורתי" תיאורנו בסעיף 4 לעתירה – המשיבים הורו לעותר להגדיר את הנושאים שאותם ירצה לבדוק ולא אפשרו לו לגשת לקטלוג או לרשימות מצאי. שירותים ארכיונים שמסייעים לפונים "למקד" את פנייתם הם מבורכים בכפוף לכך, שיינתנו רק למי שחפץ בכך ובנוסף להעמדתם של קטלוגים מלאים.
78. הקטלוגים המלאים שעל המשיבים להעמיד לעיון הציבור, חייבים לכלול גם תיקים, שיש הכרח ביטחוני לשמור את תוכנם בסוד. "העובדה שמאן שהוא החליט למנוע גישה של הציבור לתיק מסוים, אינה שוללת מהציבור את הזכות לדעת, לכל הפחות, על דבר קיומו של תיק זה, ולנסות לשכנע ... לשנות את ההחלטה" (מכתב העותר מיום 1.12.2005 - ע/18), שכן "הדיון הציבורי בקריטריונים ובפרקטיקות של החיסיון, להבדיל מהמידע החסוי עצמו, חייבים להיות גלויים ונתונים לדיון ציבורי ולביקורת שיפוטית." (סעיפים 100 ו-126 לעתירה).
79. ככל שהמשיבים סבורים, שיש תיקים שעצם קיומם חייב להישאר בסוד, עליהם לפרסם נוהל פומבי, שיקבע הסדרים ראויים ומידתיים להליך שבו יוכל בכיר מוסמך מגנזך המדינה לעשות זאת.

סוף דבר

80. המשיבים אינם רואים אל נגד עיניהם את זכות הציבור לדעת ואת חופש המידע. הנהלים, וההסדרים שלפיהם פועלים המשיבים מנוגדים לדיון. האופן שבו מטופל עניינו של העותר, משך הטיפול, ותוצאותיו רק ממחישים את הפגיעה הקשה בזכות לדעת ואף תורמים להנצחתה. אף חוקר עצמאי לא יעז ליזום מחקר, שיצריך אותו לעבור את התהליך הממושך והמייסר שעובר העותר, ולהמתין במשך שנים לעיון במספר מוגבל של תיקים מחוררים כמסנתת.
81. המשיבים עומדים על הנצחת המצב הקיים. כך, למשל, הם מספרים מבלי להתבלבל, כיצד מתנהל פרויקט לחשיפת מסמכים ממחצית המאה שעברה בקצב שיאפשר את סיומו רק במחצית המאה הנוכחית. באופן דומה הם מסתירים לכאורה מעיני הציבור משיקולים זרים, מסמכים שנחשפו זה מכבר על ידי האורגנים השלטוניים המוסמכים לכך.
82. המשיבים אינם טורחים אפילו להציע הסדרים חלופיים לאלה הקיימים וכיוון שכן, אין מנוס אלא לבטלם. אכן, בתגובה שהגישו לפני כ-9 חודשים הבטיחו המשיבים "לפעול במהלך השנה הקרובה לתיקון תקנות בהיבטים שונים" (ראו סעיף 18 לתגובה מיום 29.3.2007). והנה השנה "הקרובה" כבר חולפת לה ולא שמענו דבר וחצי דבר על בחינה מחדש, לא כל שכן על שידוד מערכות שנדרש בכל הנוגע לעיון במסמכים, שהמשיבים מסתירים מעין הציבור באותו "ארכיון" פרטיזני וחסר תוקף חוקי, שאינו אלא חלק בלתי נפרד מגנזך המדינה.
83. במצב דברים זה אין מנוס אלא להמשיך ולברר את העתירה, ובשלב ראשון, להורות למשיבים לחשוף בפני העותר בתוך 4 שבועות את מלוא התעודות שנכללות ב-55 התיקים שבהם ביקש לעיין, וכן תיקים ומסמכים שיבקש בעתיד בהמשך לעיון האמור.
84. המשך הדיון מתבקש גם כדי להביא לביטול ההסדרים הגורפים, המגבילים את העיון בתעודות שבשליטתם, ובראש ובראשונה את מגבלות הזמן הגורפת שמוטלת על תעודות אלו בהתאם לתקנה

- 7 לתקנות הארכיונים, ואת ההסדר של "חוקר מורשה". על המשיבים להעמיד לרשות כל אדם קטלוגים ורשימות מצאי מלאות ואת התיקים והתעודות שבהם הוא יבקש לעיין.
85. ככל שהמשיבים יבקשו לנסות לשכנע, כי חשיפת מסמך או שם של תיק תגרום לסכנה ברורה ומיידית לביטחון המדינה, עליהם לעשות זאת באמצעות הסברים ונימוקים מפורטים, שיעוגנו בתצהיר חתום על ידי פקיד בכיר ומוסמך (ברוח הילכת [Vaughn](#) האמריקאית).
86. על המשיבים לערוך ולפרסם כדין את כל הכללים והקריטריונים שלפיהם הם מונעים חשיפה של חומר ארכיוני, מאושרים על ידי גנז המדינה, ובהתאם לכללים ולקריטריונים החלים ביתר חלקיו של גנזך המדינה, ולהימנע מלכלול בהם שיקולים גורפים ומעורפלים כגון, שיקולים של פגיעה בתדמית המדינה ואישיה ושל מניעת מחלוקות פוליטיות, ואפילו אם לדעתם יש בפגיעה מעין זו כדי לפגוע במשא ומתן עתידי או כדי לפגוע בצנעת הפרט.
87. בנוסף יש לקצוב את הזמן שבו יוכלו המשיבים לעכב חומר ארכיוני, שלגביו התקבלה בקשה לעיון, ולכל היותר לסיים את הטיפול בכל בקשה בתוך חודש ימים.
88. הנושאים המפורטים בתגובה זו הם נגזרת ישירה של כתב העתירה. יחד עם זאת, ככל שבית המשפט הנכבד יסבור, כי על העותרים לתקן את העתירה לאור ההתפתחויות שאירעו מאז הגשתה, יבקשו העותרים לעשות כן.